

Ewa Kula

Wprowadzenie do badań nad dziejami kolonii dziecięcych na Kielecczyźnie w latach 1918-1939

Studia Pedagogiczne. Problemy Społeczne, Edukacyjne i Artystyczne 9, 89-96

1994

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Kula

WPROWADZENIE DO BADAŃ NAD DZIEJAMI KOLONII DZIECIĘCYCH NA KIELECCZYŹNIE W LATACH 1918-1939

Dotychczas próbowano dokonywać syntetycznych opisów przebiegu i organizacji akcji letniej dla dzieci na terytorium Polski do 1939 roku. Analizowano również rozwój wczasów dziecięcych¹. Nie zajmowano się natomiast naukowo rozwojem kolonii letnich dla dzieci i młodzieży na Kielecczyźnie do 1939 roku. Swoje rozważania opieram przede wszystkim na materiałach zawartych w Archiwum Państwowym w Kielcach oraz informacjach z „Gazety Kieleckiej”.

Podstawę źródłową poszerzają akty normatywne oraz pamiętniki i wspomnienia. Wprawdzie zgromadzony materiał nie jest jeszcze pełny, ale w badaniach cząstkowych może stanowić dobry punkt wyjścia do rzetelnej analizy tematu.

¹ Objętość artykułu nie pozwala na obszerne omówienie literatury dotyczącej organizacji akcji letniej w omawianym okresie. Do najważniejszych pozycji należą: M. B a l c e r e k, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1978; *Eksperymenty pedagogiczne w Polsce w latach 1900-1939*, praca zbiorowa, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1963; *Pamiętnik lekarzy*, praca zbiorowa, Warszawa 1968.

Większość opracowań powstała jeszcze przed wojną: B. C i e c h a n o w s k i, *Uwagi o ustroju kolonii wakacyjnych*, „Muzeum” 1918, nr 3-4; K. G ó r s k i, *Kolonie letnie. Zagadnienie opieki nad macierzyństwem, dziećmi i młodzieżą*, Warszawa 1929; *Kolonie i półkolonie dla dzieci i młodzieży*, praca zbiorowa, Warszawa 1938.

Ze zorganizowaną na szerszą skalę pomocą dla najuboższych dzieci spotykamy się w drugiej połowie XIX wieku. Fakty te potwierdza działalność wielu organizacji filantropijnych i stowarzyszeń charytatywnych we Francji i Anglii. W tym też czasie powstała nowa forma pomocy dzieciom, zwana koloniami letnimi. Jej inicjatorem był ksiądz katolicki Walter Bion z Zurychu (1830-1909).

Na ziemiach polskich w związku z brakiem własnej państwowości pomoc dzieciom miała zakres bardziej ograniczony niż na zachodzie Europy. Problem ten może być rozpatrywany tylko w kategoriach filantropijnych. Rosnące potrzeby w tym zakresie spowodowały rozwój inicjatywy społecznej i mimo czynionych przez zaborców trudności powstawały liczne towarzystwa społeczne i instytucje opiekuńcze². Przykładem tego jest działalność m.in. Warszawskiego Towarzystwa Dobroczynności, Towarzystwa Przyjaciół Dzieci uformowanego częściowo na wzorach francuskich i Towarzystwa Kolonii Letnich dla Ubogiej i Słabowitej Działwy Warszawy³.

Jedną z doraźnych form pomocy najuboższym dzieciom były organizowane od 1881 roku kolonie letnie, których propagatorem i organizatorem w Królestwie Polskim był doktor S. Markiewicz (1839-1911). Dopiero w 1896 roku władze rosyjskie zalegalizowały działalność organizatorów pierwszych kolonii letnich, zatwierdzając statut Towarzystwa Kolonii Letnich dla Ubogiej i Słabowitej Działwy Warszawy. Fakt ten wzmógł zainteresowanie społeczeństwa sprawami kolonii. Przykładem tego są fundacje, dotacje oraz liczne darowizny⁴.

Działalność Towarzystwa była wzorem dla organizatorów kolonii w miastach Królestwa, Księstwa Poznańskiego i Galicji. Na terenach Galicji kolonie organizowano od 1883 roku. Początek dało Towarzystwo Pedagogiczne we Lwowie, gdzie istniały dwa odrębne komitety do organizowania kolonii dla dzieci chrześcijańskich i żydowskich.

² J. P a z d u r, *Dzieje Kielc 1864-1939*, Wrocław—Warszawa 1971.

³ M. B a l c e r e k, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918-1939*, Warszawa 1978.

⁴ M. D e m e l, *Pedagogiczne aspekty warszawskiego ruchu higienicznego 1864-1914*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964.

W Krakowie w 1885 roku powstało Towarzystwo Kolonii Wakacyjnych, które od 1889 roku rozpoczęło organizowanie tzw. korpusów wakacyjnych, czyli półkolonii. Poza koloniami wakacyjnymi dla dzieci zdrowych, lecz niedożywionych i słabowitych na terenie Galicji powstały kolonie lecznicze w Rabce i Rymanowie dla dzieci chorych (od 1886 roku).

W zaborze pruskim akcję organizowania kolonii rozpoczęto od zalegalizowania w 1887 roku Towarzystwa Kolonii Wakacyjnych i Stacji Sanitarnych „Stella” w Poznaniu. Towarzystwo to prowadziło działalność do 1936 roku⁵.

Oceniając więc powyższą działalność, należy stwierdzić, że mimo niesprzyjających warunków politycznych na ziemiach polskich społeczny ruch na rzecz opieki nad dzieckiem przybierał coraz szersze rozmiary. Nie zahamowała tego ruchu I wojna światowa. Świadczy o tym m.in. działalność Kieleckiego Towarzystwa Kolonii Letnich.

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku zmieniło warunki prawne określające status dziecka na obszarze państwa polskiego. Z drugiej strony fakt niepodległości stworzył lepsze warunki do rozwoju i działalności inicjatywy społecznej władz samorządowych i państwowych. Stąd też obserwujemy zjawisko powstawania nowych organizacji i instytucji na rzecz dziecka oraz kontynuowanie działalności przez towarzystwa dobroczynności. Odwołując się do szeregu przykładów, można wymienić licznie działające organizacje lokalne i ogólnokrajowe, a także międzynarodowe (Krakowskie Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Liga Kobiet, Polska Macierz Szkolna, Robotnicze Towarzystwo Przyjaciół Dzieci, Żydowskie Towarzystwo Dobroczynności, Polsko-Amerykański Komitet Pomocy Dzieciom).

Podobny, szeroki ruch społeczny na rzecz poprawy losu dziecka obserwujemy na Kielecczyźnie. Konkretną pomoc materialną i lekarską niosło od 1919 roku Towarzystwo Kolonii Letnich pod kierownictwem E. Markowskiej, rady miejskie opiekuńcze Częstochowy, Sosnowca, Zawiercia, Komitet Kolonii Letnich w Będzinie czy też Towarzystwo Nie-

⁵ M. J. K o k o c i ń s k i, *Zarys 40-letniej działalności „Stelli” Towarzystwa Kolonii Wakacyjnych i Stacji Sanitarnych w Poznaniu 1896-1936*, Poznań 1936.

sienia Pomocy Dzieciom Wyznania Mojżeszowego w Sosnowcu. Wystarczy stwierdzić, że pod koniec 1919 roku wszystkie te organizacje zapewniły wypoczynek letni 823 dzieciom⁶. W 1929 roku⁷ aż 39 organizacji i instytucji, a w 1932 roku⁸ ponad 40 instytucji organizowało na Kielecczyźnie kolonie dziecięce.

Obok działalności organizacji społecznych notujemy w tym czasie także działalność instytucji państwowych. Na mocy rozporządzenia Ministerstwa Zdrowia z dnia 10.02.1922 roku została utworzona w Kielcach Wojewódzka Komisja do Spraw Kolonii Letnich⁹. Do zadań Komisji poza koordynacją akcji letniej w województwie należało m.in. typowanie odpowiednich terenów i miejscowości do organizowania kolonii letnich.

W sumie więc zarówno ruch społeczny, jak i działalność samorządów i państwa przyniosły określone rezultaty w niesieniu pomocy dziecku. Powyższą tezę ilustrują dane za lata 1922-1939 (tabela 1).

Nie dysponujemy danymi obrazującymi szczegółowo udział dzieci z poszczególnych regionów Polski w koloniach letnich. Jednak z opracowań ogólnych, przekazów źródłowych, a zwłaszcza z prasy wynika, że w województwie kieleckim wypoczywały dzieci z Górnego Śląska oraz z Pomorza Gdańskiego. Mniejszy odsetek to przybysze z Wielkopolski, Mazowsza oraz z Niemiec.

Do miejscowości najczęściej odwiedzanych przez dzieci i młodzież należały m.in. Busko, Garbatka, Jedlnia, Suchedniów, Masłów, Mirów i Sączów¹⁰.

Rozmiary kolonii letnich na Kielecczyźnie uzależnione były nie tylko od sprawności organizacji, stowarzyszeń i instytucji ale też od warunków klimatycznych, choć przede wszystkim od środków finansowych.

⁶ APK, UWK, sygn. 8549, k. 23-40.

⁷ APK, UWK, sygn. 8821, k. 335-338.

⁸ APK, UWK, sygn. 8909, k. 178-191.

⁹ APK, UWK, sygn. 8586, k. 129.

¹⁰ APK, UWK, sygn. 8863, k. 3, 39, 59, sygn. 8648, k. 175, sygn. 8586, k. 2; SPK I, sygn. 3134. Plany urządzenia kolonii letnich w 1936 r.; SPK I, sygn. 3116, k. 62.

TABELA 1. Liczba dzieci wycieczających w województwie kieleckim w latach 1922-1939

Rok	Liczba dzieci	Uwagi
1922	1 129	bez półkolonii
1923	934	bez półkolonii
1924	525	bez półkolonii
1925	1 774	bez półkolonii
1926	2 750	bez półkolonii
1927	4 342	kolonie, półkolonie, obozy
1928	5 703	kolonie, półkolonie, obozy
1929	7 618	kolonie, półkolonie, obozy
1930	-	-
1931	6 793	kolonie, półkolonie, obozy
1932	9 700	kolonie, półkolonie, obozy
1933	10 402	kolonie, półkolonie, obozy
1934	12 787	kolonie, półkolonie, obozy
1935	20 689	kolonie, półkolonie, obozy
1936	21 942	kolonie, półkolonie, obozy
1937	27 981	kolonie, półkolonie, obozy
1938	29 977	kolonie, półkolonie, obozy
1939	41 025	planowano

Ź r ó d ł o: K. G ó r s k i, *Kolonie letnie. Zagadnienie opieki nad macierzyństwem, dziećmi i młodzieżą*, Warszawa 1929, s. 12; *Kolonie i półkolonie dla dzieci w 1931*, Biblioteczka Wiadomości Kas Chorych, Warszawa 1932, nr 34, s. 35; O. K a m i e r o w s k i, *Kolonie i półkolonie letnie w 1935 r.*, „Praca i Opieka Społeczna”, Warszawa 1937, nr 1, s. 78; APK, UWK, sygn. 8960, Pismo okólne Ministerstwa Opieki Społecznej; APK, UWK, sygn. 8821, k. 129; APK, UWK, sygn. 8780, k. 42.

Stowarzyszenia opierały więc swą działalność na ofiarności społeczeństwa. Dochody z kwest, zbiórek ulicznych, balów dobroczynnych, wpłat z zakładów pracy i instytucji stanowiły podstawę finansową ruchu kolonijnego. Innym źródłem finansowania kolonii były pieniądze pochodzące z budżetu Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej oraz samorzą-

dów terytorialnych. Stan zachowanych źródeł nie pozwala na ukazanie zasobów finansowych organizatorów kolonii letnich. Ograniczymy się więc do przytoczenia kilku wybranych przykładów. W 1924 roku Wojewódzka Komisja do Spraw Kolonii Letnich dysponowała sumą 4400 zł¹¹, zaś w 1938 roku dotacje centralnych władz administracyjnych wynosiły już 166 325 zł¹².

Budżet organizatorów kolonii letnich rzutował bezpośrednio także na wysokość opłat za dziecko. W zestawieniu z dziennymi zarobkami robotników średnio wykwalifikowanych koszt utrzymania jednego dziecka na kolonii nie był wysoki. Ogólnie rzecz biorąc, nie przekraczał 1% miesięcznych dochodów rodziców. Fakt ten nabiera szczególnej wymowy, jeśli powiemy, że w latach dwudziestych przeciętny koszt utrzymania jednego dziecka na kolonii wahał się w granicach 1,20 — 1,60 zł, na kolonii leczniczej wynosił on ok. 2,60 zł, zaś na półkolonii 0,70 — 0,90 zł¹³.

Szczególnie ważną rolę w dziedzinie opieki nad dzieckiem zwłaszcza kalekim, odgrywała w latach międzywojnia Kolonia Lecznicza Dziecięca im. Rektora dr med. J. Brudzińskiego założona przez lekarza Szymona Starkiewicza¹⁴.

O rozmiarach organizacyjnych kolonii J. Brudzińskiego świadczą dane w tabeli 2.

O prężności władz kolonii na Górcie świadczy fakt, że urzędowała ona wypoczynek dla dzieci w różnych miejscowościach i klimacie leczniczym, np. w Jastrzębiej Górze, w Hallerowie, w Ujściu Jezuickim a także w Winiarach nad Wisłą. Dużym osiągnięciem „Górki” było zorganizowanie szkoły 7-klasowej dla dzieci kalekich. Twórcą tej szkoły był działacz Związku Nauczycielstwa Polskiego, członek lewicy społecznej,

¹¹ APK, UWK, sygn. 8648, k. 180-182.

¹² APK, UWK, sygn. 8960, k. 71.

¹³ APK, UWK, sygn. 8586, k. 35.

¹⁴ APK, UWK, sygn. 8648, Sprawozdanie z działalności Kolonii Leczniczej Dziecięcej „Górka”; J. G r z y w n a, Sz. S t a r k i e w i c z, *Górka — Kolonia Lecznicza Dziecięca im. Rektora dr med. J. Brudzińskiego przy Źdroju w Busku*, „Szkoła Specjalna” 1988, nr 5, s. 356-363.

TABELA 2. Sezonowy ruch dzieci na „Górcze” w latach 1920-1935

Rok	Dzieci ogółem	W tym nad morzem i nad Wisłą	Dni leczenia	Przeciętnie dni pobytu 1 dziecka
1920	60	-	-	-
1921	260	-	-	-
1922	486	-	-	-
1923	501	-	16 710	33
1924	658	20 ¹	28 564	43
1925	711	61 ²	27 179	38
1926	918	128 ²	31 427	94
1927	1 023	134 ²	41 306	40
1928	1 279	144 ² 30 ³	52 396	40
1929	1 269	160 ² 60 ²	50 375	39
1930	1 002	-	44 566	44
1931	540	-	22 776	42
1932	965	-	32 448	33
1933	437	-	14 565	33
1934	593	-	20 154	33
1935	403	-	13 742	34

1. W Jastrzębiej Górze na Bałtykiem niedaleko Karwi
2. W Hallerowie koło Wielkiej Wsi nad Bałtykiem
3. W Ujściu Jezuickim i w Winiarach nad Wisłą

Ź r ó d ł o: Sz. Starkiewicz, *Górka*, Warszawa – Busko-Zdrój 1937, s. 127.

E. Kuroczko¹⁵. Szkoła dzięki innowacjom pedagogicznym nauczycieli zyskała miano pierwszej szkoły specjalnej w Polsce¹⁶. O jej funkcji spo-

¹⁵ E. K u r o c z k o, *Na trudnej drodze nauczyciela. Autobiografia, rozprawy, artykuły, przemówienia. Wspomnienia o Eustachym Kuroczce*, Warszawa 1962, s. 75, 89.

¹⁶ J. G r z y w n a, *Działalność ZNP w województwie kieleckim w latach 1926-1939 w dziedzinie eksperymentów i innowacji szkolnych*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 1983, nr 3, s. 332-344.

łecznej świadczy m.in. fakt, że tylko w latach 1930-1935 świadectwa ukończenia VII klasy otrzymało ponad 500 dzieci, z tego egzamin do szkół średnich zdało 360, zaś świadectwa maturalne otrzymało ponad 10 absolwentów „Górki”¹⁷.

W podsumowaniu całości rozważań warto zwrócić uwagę na kilka następujących faktów:

1. Kielecczyzna w latach międzywojnia była jednym z ważniejszych regionów geograficznych, wykorzystywanych przez organizatorów kolonii dziecięcych.
2. Do osiągnięć regionu należy utworzenie „Górki” wraz ze szkołą specjalną, która miała charakter ogólnopolski.
3. Ruch kolonijny na Kielecczyźnie dowodzi przewagi środków materialnych społecznych nad państwowymi środkami finansowymi.
4. Doświadczenia w zakresie organizowania letniego wypoczynku dla dzieci i młodzieży w latach 1918-1939 zostały, ale tylko częściowo, wykorzystane przez stowarzyszenia społeczne i instytucje państwowe po 1945 roku.

¹⁷ J. Lipińska, *Szkoły sanatoryjne i prewentoria*, w: *Eksperymenty pedagogiczne w Polsce 1900-1939*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, s. 402.